

ράν τῶν εἰδῶν τῆς συνήθους ἀνάγκης. Οἱ πιστωτικοὶ συνεταιρισμοὶ ἐπιδιώκουσι τὴν δι' ἐλαχίστων δόσεων συνένωσιν μεγάλων κεφαλαίων πρὸς κάλυψιν τῶν χρηματικῶν ἀναγκῶν τῶν ἀσθενῶν οἰκονομικῶς μελῶν τῶν. Οἱ παραγωγικοὶ συνεταιρισμοὶ μετατρέποντες τὰς πρώτας ὕλας εἰς εἶδη κατεργασμένα ἢ ἡμικατεργασμένα καταλείπουσιν εἰς τοὺς συνεταιριζομένους τὸ κέρδος τοῦ ἐπιχειρηματίου. Εἰς ὅλας ταύτας τὰς μορφὰς τῆς συνεταιριστικῆς δράσεως, ἡ ἔνωσις δὲν εἶναι μόνον κεφαλαιακὴ ἀλλὰ πρὸ παντὸς καὶ προσωπικὴ ἐν μέρει δὲ καὶ ἠθικὴ. Εἰς τοῦτο ἐγκείται ἡ διαφορὰ τῶν προσωπικῶν συνεταιρισμῶν ἀπὸ τὰς κεφαλαιακὰς ἀπροσώπους ἐταιρείας, εἰς τὰς ὁποίας οἱ μέτοχοι δὲν γνωρίζουσιν οὔτε ἀλλήλους, ἐνίοτε δὲ οὔτε αὐτὴν καὶ τὴν ἐπιχειρήσιν τῶν. Τοῦτου ἕνεκα συνήθως οἱ συνεταιρισμοὶ φέρουσι τοπικὸν χαρακτήρα, οὐσιώδης δὲ ἀρχῆ τῶν εἶναι ἡ συμμετοχὴ ὄλων τῶν μελῶν αὐτῶν εἰς τὴν γενικὴν συνέλευσιν. Ἐτερον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ συνεταιρισμοῦ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἄλλας ἐταιρείας, εἶναι τὸ εὐάρμοστον αὐτοῦ πρὸς ἀπειρίαν σκοπῶν τὸ ὅποσον ἀκριβῶς καὶ ἡ νεωτέρα νομοθετικὴ πολιτικὴ ἐπιδιώκει θέλουσα νὰ προσδώσῃ εἰς τὰς συνεργατικὰς μορφὰς τῆς ἐπιχειρήσεως ἀπεριόριστον ἐλευθερίαν. Αἱ μικραὶ ἀπαιτήσεις τὰς ἑποίας προβάλλει ὁ συνεταιρισμὸς εἰς τὰ μέλη αὐτοῦ διευκολύνουσι τὴν συμμετοχὴν μεγάλου ἀριθμοῦ συνεταιρῶν εἰς αὐτόν, πολλάκις ὑπερβαίνοντος τὴν ἑκατοντάδα χιλιάδων. Δικαίως λοιπὸν ἐχαρακτηρίσθη οὗτος ὡς ἡ δημοκρατικὴ μορφή τῆς μεγάλης ἐπιχειρήσεως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀστικὴν τῆς ἀνωτάτου ἐταιρείας καὶ τὴν ὀλιγαρχικὴν τῶν Καρτέλλων καὶ Τράστ.

Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ συνεταιρισμοῦ προηγήθη εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας, εἰς τὰς ὁποίας καὶ ὁ κεφαλαιοκρατισμὸς τὸ πρῶτον ἀνέκυψεν, ἰδιάζουσας ὁμοῦς ἐκφάνειν καὶ σκοπιμωτέραν ἀνάπτυξιν ἔλαβεν οὗτος ἀπὸ τὸ δεῦτερον τρίτον τοῦ παρελθόντος αἰῶνος εἰς τοὺς γερμανικοὺς λαοὺς, ἐπιτελέσας τὸ δυνατόν τέλειον ἐν τῇ συνθέσει του. Ὑπέταξε δηλαδὴ τὸ άτομον εἰς τὴν ὀλότητα ἀλλὰ καὶ διετήρησε τὴν, κάθε ὀλότητα συνέχουσαν, αὐθυπαρξίαν τῶν ποικίλων μονάδων, με ἄλλους λόγους, διεφύλαξε τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀτόμου.¹⁾ Οὕτω μόνον εἶναι δυνατόν νὰ προαχθῇ ὁ ἀτομικὸς βίος τῶν εἰς τὴν δμάδα ὑποταχθέντων προσώπων.

1) Τοῦτο δὲ φαίνεται νὰ εἶναι καὶ τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ συνεταιρισμοῦ γνώρισμα ὅτι διατηρεῖται τὸ αὐθυπόστατον τοῦ μέλους, τὸ ὅποσον καίτοι συνεταιρίζεται ὁμοῦς δὲν ἀπορροφᾶται, δὲν ἐξαφανίζεται ἢ καὶ τελείως ἀφαιρεῖται ἐν τῷ συνεταιρισμῷ. Ἐνῶ τούναντίον ἡ μὴ οἰκονομικὴ ἔνωσις τοῦ σωματείου παρίσταται ὡς τελείως διάφορος ὑπόστασις ἀπὸ τῶν τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ ἀποτελούντων καθ' ἑαστον προσώπων, τὰ ὁποία μάλιστα δύνανται καὶ τελείως νὰ μὴ ὀφίστανται, ὡς ἐπὶ τοῦ ἰδρύματος.

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν, χώραν τῆς μεγάλης βιομηχανίας, τὸ μικρὸν ἐργατικὸν κεφάλαιον ἐξήτησεν ὅπως διὰ τῆς συνενώσεώς του ἰσχυροποιηθῇ, δι' ἧ καὶ ἀνέπτυξε τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῶν συνεταιρισμῶν τὸ ὅποσον βοήθει τὸν ἐργάτην εἰς τὰς καθημερινὰς του ἀνάγκας, ἐννοῶ τὸν συνεταιρισμὸν καταναλώσεως. Εἰς τὸ εἶδος τοῦτο κρατεῖ σήμερον ἡ Ἀγγλία τὰ σκῆπτρα τῆς συνεταιριστικῆς κινήσεως. Ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἡ ἀστικὴ κίνησις τοῦ Schulze — Delitzsch καὶ ἡ χριστιανικὴ ἀγροτικὴ τοῦ Raiffeisen ἐπροπαγάνδισαν πρὸ παντὸς τοὺς πιστωτικοὺς συνεταιρισμοὺς, ἐπειδὴ ἐθεωρήθησαν οὔτοι ὡς ὀδηγοῦντες ἀσφαλέστερον πρὸς τὸν σκοπὸν. Οὕτω καὶ σήμερον προεξάρχει ἡ Γερμανία¹⁾ εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῶν συνεταιρισμῶν, τὸ ὅποσον ἀπετέλεσε θεσμὸν sui generis ἐν Γερμανίᾳ καίτοι οὐχὶ αὐτόχθονα κατὰ τινος.²⁾

Τὸ Γαλλικὸν πνεῦμα μεγαλοπραγμονέστερον ἐν τῇ συλλήψει, ἠθέλησε πρὸ παντὸς νὰ παραγάγῃ. Ἡ μορφή αὕτη τοῦ συνεταιρισμοῦ ἀπορροφῶσα σχεδὸν ὀλόκληρον τὴν οἰκονομικὴν ὑπόστασιν τῶν συνεταιρῶν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ δύο ἄλλα εἶδη³⁾ εἶναι ἡ περιπλοκωτέρα καὶ κατὰ τὴν ἰδρυσιν καὶ κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς.

3. Συστηματικὴ κατάταξις τῶν Συνεταιρισμῶν.

Ἡ διαίρεσις καὶ συστηματικὴ κατάταξις τῶν συνεταιρισμῶν ἀπετέλεσαν ἀνέκαθεν, ἕνεκα τῆς μεγάλης προσαρμογῆς αὐτῶν πρὸς τὰς ποικιλοφόρους ἀνάγκας τοῦ οἰκονομικοῦ βίου, τὸ ἀντικείμενον ζωηρᾶς συζητήσεως. Πράγματι καίτοι νομικῶς συνδέει τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἐπιχειρήσεως ἡ συνεταιριστικὴ μορφή, οἰκονομικῶς δὲ τὸ οὐσιαστικὸν αἷτημα τῆς ἀλληλοβοηθείας καὶ οἰκονομικῆς ὑποστηρίξεως τῶν μελῶν, ὁμοῦς δὲν εἶναι ἐκ τοῦ λόγου τούτου μόνον εὐκολον νὰ ὑπαγάγωμεν τὰς διαφορωτάτας ἐπιχειρήσεις ὑπὸ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν παρανομαστήν. ⁴⁾ Μεταξὺ

1) Καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν αἱ καθ' ὑπόδειγμα Γερμανικὸν ἰδρυθεῖσαι λαϊκαὶ Τράστεζαι ἔλαβον μεγίστην ἀνάπτυξιν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους.

2) Πρβλ. B. Hubert Valleroux, Les associations cooperatives en France et à l' étranger 1884 σελ. 178.

3) Ὁ εὐχερέστερος καὶ ἀσφαλέστερος συνεταιρισμὸς εἶναι ὁ τῆς καταναλώσεως. ἔχει σταθερὰν πελατείαν, τυχὸν πωλήσεις πρὸς μὴ μέλη αὐξάνουσι τὰ κέρδη του, πωλεῖ καὶ ἀγοράζει τοῖς μετρητοῖς, δὲν ἔχει ἐξοδα πολυτελείας, διαφημίσεως, γνωρίζει τὴν κατανάλωσιν ἀκριβῶς ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελῶν του κλπ.

4) Ὁ Philippovich μάλιστα κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἕνεκα κυρίως τῶν μικτῶν συνεταιρισμῶν, εἶναι ἀδύνατος ἐπιτυχῆς τις κατάταξις τῶν συνεταιρισμῶν, διότι οἱ μικτοὶ οὔτοι συνεταιρισμοὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς δμάδα τινά. Κατὰ τὴν γνώμην του πρέπει νὰ καθορίσωμεν καλύτερον τὸν γενικὸν σκοπὸν τὸν ὅποσον ἐπιδιώκουσιν ὀρισμένα εἶδη συνεταιρισμῶν. Ὁ γενικὸς οὗτος σκοπὸς δύναται νὰ εἶναι τριπλοῦς. Εἴτε ἐπιδιώκεται ἡ βελτίωσις τῆς οἰκονομικῆς τεχνικῆς, εἴτε ἡ διατήρησις καὶ ἐνίσχυσις τῆς οἰκονομικῆς αὐθυπαρξίας

πιστωτικού, καταναλωτικού και τυροκομικού τινος συνεταιρισμού, διέ να μεταχειρισθῶ τὸ παράδειγμα τοῦ Wygodzinsky δὲν ὑφίστανται στενωτέραι σχέσεις ἐκείνων τὰς ὁποίας δύνανται νὰ ἔχουν Τράπεζά τις κατὰστημά τι ἀποικιακῶν καὶ γαλακτομελῶν. Οὐτε ὁ συνεταιρικός ἐπενδύτης δημιουργεῖ μεταξύ τῶν τριῶν τούτων συνεταιρισμῶν ἄλλας σχέσεις, πλὴν ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐγεννῶντο μεταξύ αὐτῶν, ἂν αἱ ἐπιχειρήσεις αὐταὶ ἦσαν ἀνώνυμοι ἐταιρεῖαι ἢ ἀτομικαὶ ἐπιχειρήσεις. Εἰς τὸν ἐσωτερικὸν ὄργανισμὸν τῶν μεταξύ τῶν μελῶν ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ συνεταιρισμοῦ γεννῶνται βέβαια ὅμοιαι σχέσεις ἕνεκα τῆς συνεταιριστικῆς μορφῆς τῶν ὄχι ἕως καὶ μεταξύ τῶν συνεταιρισμῶν πρὸς ἀλλήλους.

Ἡ βαθυτέρα λοιπὸν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα θὰ ὄφειλε νὰ περιῆθῃ τὴν σχετικῶς ἐπουσιώδη μορφήν τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ νὰ ἐξετάσῃ τὸν συνεταιρισμὸν ὡς πρὸς τὸν οἰκονομικὸν σκοπὸν του, τὸ μέγεθος τῆς ἐκμεταλλεύσεως κλπ. Προσπαθοῦμεν ὅμως παρὰ ταῦτα, ἀφοῦ ἀπαξ πραγματευόμεθα τοὺς συνεταιρισμοὺς καὶ μόνον τούτους, νὰ ἀνεύρωμεν κριτήριον τὸ ὅποιον ὀρμώμενον ἀπὸ τὴν μορφήν ταύτην τῆς ἐπιχειρήσεως νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βᾶσις διαιρέσεως καὶ κατατάξεώς τινος. Ἐν τοῖς κατωτέρω θὰ προσπαθῆσω νὰ καθορίσω τὰς διαφόρους διαιρέσεις τῶν συνεταιρισμῶν καὶ νὰ προτείνω τὴν σκοπιμωτέραν δι' ἡμᾶς κατ' ἐμέ.

Ἡ στατιστικὴ τῆς Κεντρικῆς Πρωσικῆς Συνεταιριστικῆς Τράπεζης (Preussenkasse) στηριζομένη εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ «Γενικοῦ Συνδέσμου» εἰσαχθεῖσαν παλαιότερον διαιρέσειν, κατατάσσει τοὺς συνεταιρισμοὺς εἰς 18 ὁμάδας. Ἡ διαιρέσις αὕτη ἀνάγεται κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὸν γερμανικὸν περὶ συνεταιρισμῶν νόμον, ἐκ τοῦ ὁποίου κατὰ μέγα μέρος ἐλήφθη καὶ ὁ ἡμέτερος. Ἐπιστημονικῶς δὲν ἱκανοποιεῖ ἡμᾶς αὕτη, διότι εἰς αὐτὴν προεξάρχει ὡς κριτήριον διαιρέσεως ἐξωτερικὸν γνώρισμα, ἀντὶ τῆς ἀναγκαίας

μικροτέρων ἐπιχειρήσεων, εἴτε ἡ ἀνύψωσις τῶν ἐργατῶν εἰς αὐτοτελεῖς οἰκονομικὰς ὑπάρξεις. Καὶ κατὰ τῆς πρώτης ἀντιλήψεως τοῦ Philippovich καὶ κατὰ τῆς ἀνω συστηματικῆς κατατάξεως τῶν Συνεταιρισμῶν, ἐκ τοῦ ἐπιδιωκόμενου σκοποῦ ὑπάρχουσι ἀντιρῆσεις. Καὶ πρῶτον εἰς τοὺς μικτοὺς συνεταιρισμοὺς πάντως ἐκ τῶν διαφόρων κλάδων τῆς ἐπιχειρήσεως εἰς θὰ ἐπικρατεῖ τῶν ἄλλων, οἷτινες ἀπλῶς θὰ ἐξυπηρετοῦσι τοῦτον. Ἐπομένως ὁ συνεταιρισμὸς θὰ ἐξακολουθήσῃ ἐκ τῆς κυρίας ἐπιχειρήσεως. Τὴν ἀρχὴν ταύτην ἀκολουθεῖ καὶ ἡ Γερμανικὴ ἐπίσημος στατιστικὴ. Ὡς πρὸς τὴν κατὰ τὸν σκοπὸν διαιρέσειν τῶν συνεταιρισμῶν καὶ αὕτη δὲν μᾶς βοηθεῖ πολὺ, διότι δυνατόν συνεταιρισμὸς τις νὰ ἐκπληροῖ δύο σκοποὺς. Οὕτως οἱ συνεταιρισμοὶ καταναλώσεως ἐπιτυγχάνουσι ὄχι μόνον τὸν πρῶτον ἀλλὰ καὶ τὸν τρίτον σκοπὸν. Μάλιστα ἡ ἀγγλικὴ καὶ βελγικὴ πείρα μᾶς ἐδείξεν ὅτι καὶ ὁ τρίτος σκοπὸς πολὺ ἐπιτυχῶς ἐκπληροῦνται διὰ τοῦ καταναλωτικοῦ συνεταιρισμοῦ. Ἐσαύτως οἱ συνεταιρισμοὶ τῶν πρώτων ἄλλων ἐπιτυγχάνουσι πλὴν τοῦ δευτέρου καὶ τὸν πρῶτον σκοπὸν, ἐκρίξουσιντε παρασιτικὰς ὑπάρξεις εἰς τὴν διανομὴν τῶν ἀγαθῶν.

διὰ τοιαύτην συστηματικὴν κατάταξιν ἐσωτέρας καὶ οὐσιώδους ὁμοιότητος.

Ὁ Schultze — Delitzsch διήρесе τοὺς συνεταιρισμοὺς εἰς συνεταιρισμοὺς διανομῆς καὶ εἰς παραγωγικούς. Εἰς τοὺς πρώτους ὑπῆγε πάντας τοὺς συνεταιρισμοὺς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐξυπηρετοῦσι τὸν εὐθηνότερον καὶ καλύτερον ἐφοδιασμὸν τῶν μελῶν αὐτῶν δι' ἀγαθῶν χρήσεως ἢ πιστώσεως, εἰς τοὺς παραγωγικούς συνεταιρισμοὺς ὑπῆγε τοὺς συνεταιρισμοὺς κοινῆς ἐπιχειρήσεως, τοὺς συνεταιρισμοὺς δηλαδὴ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι παρήγουν καὶ ἐπώλουν διὰ λογαριασμὸν καὶ κίνδυνον τῶν συνεταιρῶν τὰ ἐμπορεύματά των. Εἰς τοὺς παραγωγικούς ὑπῆγεν ὡσαύτως καὶ ἐκείνους τοὺς συνεταιρισμοὺς τῶν ὁποίων τὰ μέλη παρέδιδον πρὸς πώλησιν μόνον εἰς τὸ κοινὸν κατὰστημα (πρατήριον) τὰ ἐν τοῖς ἰδίοις κατὰστημασι παρασκευασθέντα ἀγαθὰ. Τὴν αὐτὴν διαίρεσιν ἀπεδέχθη καὶ ὁ Crüger, ὑπῆγαγεν ὅμως τοὺς τελευταίους τούτους συνεταιρισμοὺς εἰς τοὺς τῆς διανομῆς ὡς μετερχομένους ἐμπόριον.

Ἡ διαίρεσις ὅμως αὕτη οὔτε τὰς ἐξωτερικὰς ὁμοιότητας δὲν πληροῖ τελείως. Πρὸ παντὸς εἰς τοὺς παραγωγικούς συνεταιρισμοὺς εἶναι ἐντελῶς ἀνεπαρκῆς, διότι εἰς αὐτοὺς ὑπάγονται διαφορώταται ἐνώσεις π. χ. οἱ παραγωγικοὶ συνεταιρισμοὶ τῶν καταναλωτῶν καὶ οἱ κυρίως παραγωγικοὶ συνεταιρισμοὶ.

Οἱ πρῶτοι εὐδοκίμοισιν ἐξόχως ὡς στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς ἀσφαλούς ἀποθέσεως τῶν μελῶν αὐτῶν, οἱ δεῦτεροι τούναντιον εἶναι ἐκτεθειμένοι εἰς τὸν ἐλεύθερον ἀνταγωνισμὸν τῆς ἀγορᾶς. Ἀλλὰ καὶ ἐκ γενικῶν οἰκονομικῶν λόγων ἀπορρίπτεται ἡ διαίρεσις αὕτη, καθότι ἡ μεταξύ παραγωγῆς καὶ διανομῆς ὑφισταμένη διαφορά δὲν δικαιολογεῖ τὴν ἀναγνώρισιν αὐτῆς ὡς κριτηρίου διαιρέσεως. Καίτοι συνήθως λαμβάνει χώραν εἰς τὴν παραγωγὴν βελτίωσις τις τοῦ ἀγαθοῦ, εἰς δὲ τὴν διανομὴν μεταβολὴ αὐτοῦ ὡς πρὸς τὰς ἀνθρωπίνους ἀνάγκας κατὰ τόπον καὶ χρόνον, ὅμως ὑπὸ οἰκονομικὴν ἐποψίν δυνάμεθα νὰ ὑπαγάγωμεν καὶ τὴν διανομὴν εἰς τὴν παραγωγὴν ὑπὸ εὐρυτέραν ἔννοιαν.

Ἀπορρίπτων διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους ὁ Oppenheimer τὴν ἀνωτέρω διάκρισιν, πρὸ παντὸς ἕνεκα τοῦ ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ περιορίσωμεν τὴν ἔννοιαν τῆς παραγωγῆς εἰς τὴν μηχανικὴν ἐνέργειαν τῆς μεταβολῆς ἀκατεργάστου τινὸς ὕλης εἰς ἐμπόρευμα, προέτεινε νέαν διαιρέσειν βασιζομένην ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς σχέσεως τῶν μελῶν τοῦ συνεταιρισμοῦ πρὸς αὐτόν, ἐπὶ τοῦ γεγονότος δηλαδὴ, πῶς τὰ μέλη τοῦ συνεταιρισμοῦ συναλλάσσονται μετ' αὐτοῦ ὡς ἀγορασταὶ ἢ ὡς πωληταί, διήρесе δὲ τούτους εἰς συνεταιρισμοὺς ἀγοραστῶν καὶ εἰς συνεταιρισμοὺς πωλητῶν.

Κατὰ ταῦτα οἱ συνεταιρισμοὶ καταναλώσεως, οἱ πιστωτικοί, οἱ συνε-

ταιρισμοί πρώτων υλών, οι οικοδομικοί κλπ. είναι συνεταιρισμοί αγοραστών, διότι τὰ διὰ κοινῶν μέσων ἐκτός τοῦ κύκλου τῶν μελῶν αὐτῶν ἀγορασθέντα ἐμπορεύματα, διανέμονται μεταξύ τῶν μελῶν τοῦ συνεταιρισμοῦ, οὕτως ὥστε ἡ πραγματοποιημένη συναλλαγή ἐνταθθα λαμβάνει χώραν διὰ λογαριασμὸν τῶν μελῶν ὡς ἀγοραστῶν. Οἱ παραγωγικοὶ συνεταιρισμοὶ τοῦναντίον εἶναι συνεταιρισμοὶ πωλητῶν, διότι τὰ ἐν τῷ κύκλῳ τῶν μελῶν αὐτῶν παραχθέντα ἐμπορεύματα πωλοῦνται εἰς πρόσωπα ἐκτός τοῦ συνεταιρισμοῦ, πραγματοποιεῖται λοιπὸν εἰς αὐτοὺς ἡ συναλλαγή διὰ λογαριασμὸν καὶ πρὸς ὄφελος τῶν μελῶν των ὡς πωλητῶν. Ἄλλ' οὔτε ἡ διαίρεσις αὕτη ἱκανοποιεῖ ἡμᾶς τελείως, παρὰ τὴν γενικῶς πρακτικὴν αὐτῆς βᾶσιν, καθόσον ἐνυπάρχει εἰς αὐτὴν ἡ αὐτὴ ἀτέλεια τῆς τοῦ Schulze, δηλαδή συνεταιρισμοὶ μὲ τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον ἐπιχειρήσεως συνθροῦνται εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ὁμάδα, παρὰ τὰς οὐσιώδεις ἐσωτερικὰς διαφορὰς των. Οὕτως π. χ. οἱ παραγωγικοὶ συνεταιρισμοὶ ὑπάγονται εἰς τοὺς συνεταιρισμοὺς τῶν πωλητῶν, ἂν καὶ ὑπάρχουσιν ἄλλοι παραγωγικοὶ συνεταιρισμοί, εἰ ὅποιοι πωλοῦσι τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν μόνον εἰς τὰ μέλη των, ὡς εἶναι οἱ παραγωγικοὶ συνεταιρισμοὶ τῶν καταναλωτῶν.

Τὴν ἐπιτυχεστέραν διαίρεσιν φαίνεται νὰ προᾶτεινε ὁ Kaufmann. Αὕτη ἀνταποκρίνεται περισσότερο πάσης ἄλλης πρὸς τὴν φύσιν τῶν συνεταιρισμῶν. Ὁ Kaufmann ὠρμήθη ἐκ τῆς καθ' ἑαυτὸ ὀρθῆς ἀρχῆς, ἐξ ἧς καὶ ὁ Oppenheimer, ἀνεζήτησε δηλαδή τὴν σχέσιν ἡ ὁποία συνδέει τὸ μέλος τοῦ συνεταιρισμοῦ πρὸς αὐτόν. Ἐπειδὴ πάσης συναλλαγῆς οὐσιώδη γνωρίσματα εἶναι εἴτε ἡ ἀγορά, εἴτε ἡ ἐπεξεργασία, εἴτε ἡ πώλησις τοῦ ἐμπορεύματος, κατέληξεν εἰς τὸ ὅτι καὶ αἱ σχέσεις τῶν συνεταιρῶν ἐν τῇ συναλλαγῇ αὐτῶν πρὸς τὸν συνεταιρισμὸν πρέπει νὰ εἶναι τριπλαί. Διήρесе λοιπὸν καὶ τοὺς συνεταιρισμοὺς εἰς συνεταιρισμοὺς πωλήσεως, εἰς τοὺς ὁποίους οἱ συνεταιῖροι πωλοῦσι τὰ προϊόντα αὐτῶν πρὸς τὸν συνεταιρισμὸν δι' ἐπωφελεστέραν ἀπόθεσιν των ἐν τῇ ἀγορᾷ, εἰς συνεταιρισμοὺς ἐπεξεργασίας, τοὺς ὁποίους μετὰ ταῦτα ὠνόμασε συνεταιρισμοὺς ἀπλῶς ἐργασίας, εἰς τοὺς ὁποίους οἱ ἴδιοι οἱ συνεταιῖροι ἐπεξεργάζονται ἐν τῷ συνεταιρισμῷ τὰ ἐμπορεύματα δι' ἐπικερδεστέραν ἐκμετάλλευσιν τῆς ἐργατικῆς των δυνάμεως, καὶ εἰς συνεταιρισμοὺς ἀγορᾶς εἰς τοὺς ὁποίους οἱ συνεταιῖροι ἀγοράζουσι παρὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τὰ ἀναγκαῖοντα εἰς αὐτοὺς εἶδη συμφορώτερον ἢ ἀπὸ τὴν ἐλευθέραν ἀγοράν. Αἱ σχέσεις αὗται πράγματι ἀναφαίνονται καὶ ὡς ἡ αἰτία τῆς ἰδρύσεως τῶν συνεταιρισμῶν.

Τοὺς συνεταιρισμοὺς ἀγορᾶς διήρесе μετὰ ταῦτα ὁ Kaufmann εἰς

προμηθευτικοὺς ἢ συνεταιρισμοὺς ἀγορᾶς ἐν στενωτέρῳ ἐννοίᾳ, ἀπὸ τοῦς ὁποίους τὰ μέλη αὐτῶν προμηθεύονται συμφορώτερον τὰ ἀναγκαῖοντα εἰς τὴν ἐπαγγελματικὴν αὐτῶν ἀποσχόλησιν, εἶδη καὶ εἰς συνεταιρισμοὺς οἰκονομίας ἢ καταναλώσεως ἀπὸ τοῦς ὁποίους τὰ μέλη αὐτῶν προμηθεύονται ὄχι πλέον εἶδη διὰ τὰ ἐπαγγέλματα αὐτῶν ἀλλὰ διὰ τὰς συνήθεις ἀνάγκας τῆς ζωῆς. Ἀμφοτέρας τὰς ὑποδιαίρεσεις ταύτας εἰς συνεταιρισμοὺς ἀγορᾶς καὶ καταναλώσεως ὁ Kaufmann θεώρησεν ὡς γενικὰς ὁμάδας πρὸς τὰς ἄλλας δύο, τῶν συνεταιρισμῶν δηλαδή τῆς πωλήσεως καὶ τῆς ἐργασίας.

Ἐἴτα ἀνήγαγεν καὶ τοὺς πιστωτικοὺς συνεταιρισμοὺς ὁ Kaufmann εἰς αὐτοτελῆ ὁμάδα ἰδιαζούσης φύσεως συνεταιρισμῶν ἀγορᾶς, εἰ ὅποιοι πρὸ παντὸς μὲν προάγουσι τὴν ἐπαγγελματικὴν ἐργασίαν τῶν μελῶν των, οὐχ' ἥτιον ὁμῶς δύνανται νὰ χρησιμοποιηθῶσι καὶ διὰ τὴν καθημερινὴν οἰκονομίαν των.

Τέλος προσέθεσε καὶ ὁμάδα ἐτέρων συνεταιρισμῶν εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἠδύνατο νὰ ὑπαχθῶσι ποικίλοι συνεταιρισμοί, οὕτω δὲ κατέληξεν εἰς τὸ ἑξῆς διάγραμμα.

1.	Συνεταιρισμοὶ πιστωτικοί.	Συνετ. Χρήματος
2.	»	πωλήσεως
3.	»	ἐργασίας
4.	»	ἀγορᾶς
5.	»	καταναλώσεως
6.	»	ἕτεροι.
- } Συνετ. Ἐμπορευμάτων
- } Συνετ. Καταναλώσεως

Τὴν διαίρεσιν ταύτην παρεδέχθη μετὰ μικρῶν τροποποιήσεων, καθότι ἀφορᾷ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐπιχειρήσεως (ἐπάγγελμα βιομηχανικῶν ἢ γεωργία εἰς τοὺς συνεταιρισμοὺς πωλήσεως καὶ ἀγορᾶς) καὶ ἡ ἡμιεπίσημος στατιστικὴ τῆς Κεντρικῆς Πρωσσικῆς Συνεταιριστικῆς Τραπεζῆς.

ΚΡΙΤΙΚΑΙ

Εἰς τὸ προηγούμενον τεύχος τοῦ περιοδικοῦ τούτου (τόμ. 1, σελ. 208 ἐπ.) ὁ κ. Π. Α. Ἀγγελετόπουλος ἐδρομοίωσε κριτικὴν τῆς ὑφ' ἡμῶν γενομένης μεταφράσεως τῶν Πανδεξῶν τοῦ Regelsberger.

Ἡ κριτικὴ αὕτη ἐπέρχεται μετὰ ἐπταετίαν ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῶν τεσσάρων πρώτων τευχῶν (1915) καὶ μετὰ διετίαν ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῶν δύο τελευταίων (1920). Ἐφ' ὅσον ὅμως ἡ κριτικὴ του ἀφαιρούται κατὰ τὸ μέγιστον αὐτῆς μέρος εἰς τὰς ὑφ' ἡμῶν γενομένας προσθήκας, ἡ δὲ ἐπιστήμη δὲν μένει στάσιμος ἀλλὰ προχωρεῖ, εὐκόλως δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ διατὶ ἡ δημοσίευσίς κριτικῆς ἐνὸς ἔργου πολὺν χρόνον μετὰ τὴν δημοσίευσιν αὐτοῦ, δύναται νὰ θεωρηθῇ κατ' ἀρχὴν ὡς ἄστοχος.

Ἰ Ὁ κ. Ἀγγελετόπουλος διαιρεῖ τὴν κριτικὴν του εἰς δύο μέρη. Τὸ μὲν ἐν ἀφορὰ τὴν μετάφρασιν, τὸ δὲ ἕτερον τὰς ὑφ' ἡμῶν γενομένας προσθήκας.

Καθ' ὅσον ἀφορὰ τὴν μετάφρασιν λέγει ὅτι αὕτη «οὐσιαστικώτερον βροίθει σφαλμάτων, παραδοξολογιῶν καὶ μαργαριτῶν». Ὁ ἀναγνώστης οὕτω προδιατιθέμενος, ἀναμένει τὴν ἀπόδειξιν τῶν λεγομένων διὰ παραθέσεως φράσεων τοῦ γερμανικοῦ κειμένου ἀποδιδόμενων ὑφ' ἡμῶν κατὰ τρόπον, ὥστε ἄλλα νὰ λέγη ὁ συγγραφεὺς καὶ ἄλλα νὰ τον παριστῶμεν ἡμεῖς ὅτι λέγει ἢ νὰ ἀποδίδωμεν τὴν φράσιν κατὰ τρόπον τοιοῦτον, οὕτως ὥστε ὁ ἀναγινώσκων νὰ μὴ δύναται νὰ ἐννοήσῃ τί θέλει νὰ εἴπῃ ὁ συγγραφεὺς ἢ νὰ ἐννοῇ μὲν, νὰ διαβλέπῃ ὅμως εὐθὺς ἀμέσως ὅτι τὸ οὕτως διατυπούμενον ἀποτελεῖ ἐννοίαν προοιδουσαν ἄλλεψιν τῶν στοιχειωδῶν βάσεων τῆς ἐπιστήμης.

Ἀντὶ τούτων ὅμως ὁ κ. Ἀγγελετόπουλος οὐδόλως ἀσχολεῖται μὲ τὸ κείμενον ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναπτύσσονται αἱ ἐπιστημονικαὶ ἐννοιαὶ καὶ περὶ τοῦ ὁποίου ἐφ' ὅσον κάμνει κριτικὴν ὠφειλεν ἐπίσης νὰ ἀσχοληθῇ καὶ νὰ εἴπῃ τὴν γνώμην του. Πελαγοδρομῶν ἀποκλειστικῶς ἐντὸς τῶν ὑποσημειώσεων, ἐν ταῖς ὁποίαις οὐδὲν ἕτερον περιέχεται κατὰ τὸ σύστημα ἕπερ ἀκολουθεῖ ὁ Regelsberger, παρὰ μόνον τὰ ὀνόματα τῶν συγγραφέων καὶ οἱ τίτλοι τῶν ἔργων αὐτῶν, ἀνακαλύπτει ὡς «σφάλματα παραδοξολογίας καὶ μαργαρίτας» ὅτι τὸ παραπλεύρως τοῦ τίτλου ἐνὸς βιβλίου εἰς τὸ ὁποῖον παραπέμπει ὁ συγγραφεὺς εὐρισκόμενον 4A ἀποδίδεται ὑφ' ἡμῶν ἐπίσης 4A, ἐνῶ σημαίνει vierte Auflage καὶ ἐπομένως ἔδει νὰ μεταφρασθῇ, τετάρτη ἐκδοσις. Ὅτι ἀντὶ νὰ γράψωμεν αἱ γνώμαι διίστανται, γράφομεν «αἱ γνώμαι στασιάζονται». Ὅτι προκειμένου περὶ τῆς μεταφράσεως ἐνὸς βιβλίου εἰς τὸ ὁποῖον παραπέμπει ὁ συγγραφεὺς, ἀντὶ νὰ γράψωμεν ὅτι ἡ μετάφρασις αὕτη εἶνε αὐθεντικὴ, γράφομεν ὅτι εἶνε ἐπίσημος. Ὁ συγγραφεὺς παραπέμπει εἰς ἐν περιοδικὸν ἀριθμ. 336 τῆς 4 Δεκεμβρίου, καὶ ἀντ' αὐτοῦ γράφομεν σελ. 4 DZbr, ὅτι ὁ συγγραφεὺς παραπέμπει εἰς ἐν ἔργον καταχωρημένον εἰς περιοδικόν, καὶ παραλείπομεν νὰ μεταφράσωμεν τὴν σχετικὴν λέξιν δι' ἧς δηλοῖ τοῦτο ὁ συγγραφεὺς. Ὅτι εἰς ὑποσημειώσεις τὸ Ν, Ν, An. ἀφήνονται εἰς τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τὰ αὐτὰ, ἐνῶ ἔδει νὰ γράψωμεν σημειώσεις ἀριθμὸς, παρατήρησις.

Τοιοιουτρόπως ἐπὶ τῇ βάσει ἀπλῶν κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν παραδρομῶν,

(πρβλ. ἐπὶ τῶν παρατηρήσεων τούτων § 3 σημ. 11, 13, 14, § 5 σημ. 4 § 6 σημ. 6 σημ. 7 σημ. 11 § 9 σημ. * § 11 σημ. * § 12 σημ. 2 § 15 σημ. 4 § 16 σημ. * ἐνθα αἱ συντηρήσεις αὗται ἀποδίδονται ὅπως τὰς θέλει ὁ κ. Ἀγγελετόπουλος) μὴ ἀναφερομένων παρὰ μόνον εἰς τοὺς ἐν ὑποσημείωσει τίτλους καὶ ἐκδόσεις παραπεμπομένων βιβλίων, καταλήγει ὁ κ. Ἀγγελετόπουλος εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι «ἡ μετάφρασις δὲν εἶνε δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθῇ εὐχερῶς, ἄνευ προσφυγῆς εἰς τὸ γερμανικὸν πρωτότυπον πρὸς κατανόησιν». Δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ κατὰ πόσον ἡ «κατανόησις» τῶν ἐννοιῶν (διότι κατανόησις δὲν ἔχει ἄλλην σχέσιν παρὰ μόνον μὲ τὰς ἐννοίας) δυσχεραίνεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς ἐκδόσεως παραπεμπομένου βιβλίου γίνεται διὰ τοῦ 4A καὶ ὄχι διὰ τοῦ 4η ἐκδ., ἢ ἐκ τοῦ ὅτι εἰς τινὰ μέρος ἡ ὑποσημείωσις εἰς ἣν γίνεται ἡ παραπομπή χαρακτηρίζεται ὡς Ν. 4 καὶ ὄχι ὡς σημ. 4, ἢ ἐκ τοῦ ὅτι προστίθεται ἐνίοτε κάποιον «εἰς» ὅπερ ἐν τῇ ἀθωότητι αὐτοῦ οὐδόλως διαταράττει τὴν ἐννοίαν. Κατὰ πόσον δὲ τὸ συμπέρασμα τοῦτο δικαιολογεῖται, δύναται τις προσέτι νὰ κρίνῃ καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι, ὡς ἐλέχθη ὁ κ. Ἀγγελετόπουλος παρ' ὄλην τὴν προσεκτικὴν ἐρευναν ἧτις διαγινώσκει τις ὅτι ἐγένετο ὑπ' αὐτοῦ, οὐδεμίαν παρατάσσει φράσιν ἐκ τοῦ κειμένου τῆς ὁποίας νὰ ἔχη διαστρεβλωθῇ ἡ ἐννοία. 1)

II. Ὁ κ. Ἀγγελετόπουλος ἀφιερεῖ τὸ μεγαλειότερον μέρος τῆς κριτικῆς του εἰς τὰς ὑφ' ἡμῶν γενομένας προσθήκας.

Ἀρχεται οὕτω λέγων ὅτι τινὲς ἐξ αὐτῶν εἶναι «εἰς ἄκρον περιέργου». Οὕτω θαυμάζει διατὶ ἐν § 2 σημ. 11 μετὰ τὸ «Δὲν ἐγλωσσογράφηθησαν... ἐν τῷ Κώδικι 200 περιπτου ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ἑλληνιστὶ ἀρχικῶς ἐκδοθεῖσαι διατάξεις» προσθέτομεν graeca sunt non leguntur. Διὰ τῆς προσθήκης ταύτης δηλοῦται ἡ αἰτία τοῦ ἀγλωσσογραφητοῦ τῶν διατάξεων τούτων, ἦτοι διότι ἦσαν ἑλληνιστὶ συντεταγμένοι καὶ οἱ γλωσσογράφοι ἔζον εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ ἄγνοια τῆς ἑλληνικῆς ἦτο τοσαύτη ὥστε νὰ σχηματισθῇ ἡ ἀνωτέρω παροιμία. Ἀντὶ νὰ γράψωμεν ὅλα ταῦτα ἐγράψαμεν μόνον τὴν φράσιν ἧτις χαρακτηρίζει τὴν ἐποχὴν καθ' ὅσον ἀφορὰ τὰς γνώσεις αὐτῆς ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς, πρᾶγμα πασίγνωστον καὶ αὐτονόητον ὡς ἐκ τῆς παγκοίνως γνωστῆς ἐννοίας τῆς ἀνωτέρω φράσεως. Ὅσα Windscheid 1 § 3 σημ. 5. Τὸ ὅτι δὲ δὲν ἦτο ἡ προσήκουσα θέσις τῆς ἀναγγελίας τῆς ἐκδόσεως τοῦ 2 τόμου τοῦ Karlowa, εἶνε μὲν ἀληθές, ἀλλὰ καὶ ὄχι ἀξίον θαυμασμοῦ, ὅπως ἐπίσης δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν διατὶ πέπει νὰ προκαλῆ τὸν θαυμασμόν ὅτι εἰς ἐν μέρος εἶνε συμπληρωμένος ὁ τίτλος ἔργου τινος τοῦ Mitteis ἐν ᾧ εἰς ἄλλα ὀχί.

Λέγει προσέτι ὅτι κακῶς ἐπράξαμεν προσθέσαντες καὶ τὰς Βυζαντινὰς πηγὰς διότι ἐπέρχεται ἐξόγκωσις τοῦ βιβλίου «δεδομένου μάλιστα ὅτι τ' ἀντίστοιχα χωρία τῶν Βασιλικῶν εὐρίσκονται εὐκολώτατα ὑπὸ τοῦ ἀναγνώστου διὰ τῶν σχετικῶν εὐρετηρίων».

Καὶ ἡ μὲν ἐξόγκωσις τοῦ βιβλίου ἀμφιβάλλομεν εἰς εἶνε μείζων τῆς ἡμισείας σελίδος τὴν ὁποίαν πιθανῶς καταλαμβάνουσι τὰ χωρία ταῦτα ἐν συνεχείᾳ παρατασσόμενα.

1) Ἐκεῖνο ἐφ' οὗ ἔχει δίκαιον ὁ κ. Ἀγγελετόπουλος εἶνε ὅτι δὲν μεταφράσαμεν τὸ Α. Μ. (Διαφόρου γνώμης). Τοῦτο ὅμως συμβαίνει ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι οἱ στοιχειοθέται δὲν ἀναγινώσκων εὐκόλως τὰ λατινικὰ στοιχεία ἐν χειρογράφοι καὶ εὐτοιχειοθέτων ὡς ἐκ τούτου τὰς ὑποσημειώσεις ἀπ' αὐτοῦ τοῦ γερμανικοῦ πρωτοτύπου, κατὰ δὲ τὴν διόρθωσιν δὲν ἐδόθη ἡ δέουσα προσοχή. Εἰς τὸ γεγονός τοῦτο ὀφείλονται καὶ αἱ λοιπαὶ φρ. ἀνωτέρω παραδρομαί.

Ἐάν ὁμως ἐδίδετο μεγαλύτερα προσοχή ὑπὸ τοῦ κ. Ἀγγελετοπούλου θὰ διέκριεν ἐπιμέλειάν τινα περὶ τὴν ἀναγραφὴν τῶν ἀντιστοιχῶν χωρίων. Διότι θὰ ἔβλεπεν ὅτι ἐνῶ τὰ εὐρετήρια ἔχουν τὸ ἀντίστοιχον χωρίον, ἐν τούτοις τούτο δὲν παρατίθεται ὑφ' ἡμῶν. Δὲν παρατίθεται δὲ διότι περισώζεται οὐχὶ αὐτὸ τούτο τὸ χωρίον, ἀλλὰ μόνον ἢ ἐκ τοῦ Τιπουκείου περιλήψις. Προσέτι θὰ ἔβλεπεν ὅτι ἐνίοτε παραπέμπομεν εἰς σχόλιον μόνον.

Ταῦτα πάντα σημαίνουν ὅτι δὲν περιορίσθημεν εἰς τὴν μηχανικὴν ἐργασίαν τῆς ἀναδιφύσεως εὐρετηρίων, ἀλλὰ μετέβημεν καὶ εἶδομεν αὐτὰ ταῦτα τὰ χωρία καὶ τὰ σχόλια αὐτῶν.

Ὡς πρὸς τὴν § βα δ κ. Ἀγγελετόπουλος εὐρίσκει ὅτι αὕτη δὲν «παραθέτει πλήρως οὐδὲ πάντοτε ὀρθῶς τὴν σχετικὴν φιλολογίαν». Ἡ § βα εὐρίσκειται εἰς τὸ Ἄον τεύχος, ὅπερ φέρει μὲν χρονολογίαν 1915, ἐκκυκλοφόρησεν ὁμως τὸν Νοέμβριον 1914 (ὅρα χρονολογίαν προλόγου μεταφραστῶν), ἐκτυπωθεῖσα ἤδη ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1914. Κακίζόμεθα οὕτω ὅτι δὲν ἐλάβομεν ὑπ' ὄψιν ἔργα ἐκδοθέντα κατ' αὐτὸ τούτο τὸ ἔτος 1914, ὡς καὶ μίαν μελέτην περὶ Ἀρμενοπούλου ἐκδοθεῖσαν δύο ἔτη μεταγενέστερον κατὰ τὸ 1916. Πρόδηλον εἶνε ὅτι αἱ παρατηρήσεις αὗται εἶνε ἀβάσιμοι, διότι οὐδέποτε εἶνε δυνατόν νὰ λαμβάνη τις αὐθαρεῖα γνῶσιν τῶν εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ἐκδομένων νέων βιβλίων, πολὺ δ' ὀλιγώτερον νὰ προμαντεύη τὰ μέλλοντα νὰ ἐκδοθῶν.

Κατηγορούμεθα προσέτι ὅτι ἀγνοοῦμεν τὰ ἐν χειρογράφοις ἔργα. Ὁ ἀναγνώστης ὁμως τῆς σχετικῆς ὑποσημειώσεως μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν σχοινοτενοῦς προτάσεως ἀσθμαίνων ἐν τέλει διαγιγνώσκει, ὅτι τούτο ἐγγράφη, διὰ νὰ ἐξαγγεληθῇ ὅτι παρασκευάζεται ἐκδοσις τοῦ Μαλαξοῦ ἀπὸ παλαιότατον χειρόγραφον.

Ὁ κ. Ἀγγελετόπουλος λέγει ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Regelsberger μνημονευομένων ἔργων δὲν ἀναφέρομεν νεωτέρας ἐκδόσεις παρά μόνον τριῶν, τῶν δὲ λοιπῶν δὲν ἀναφέρομεν. Τούτο συνέβη διότι δὲν ὑπάρχουν τῶν ἔργων τούτων νεότερα ἐκδόσεις.

Ὁ κ. Ἀγγελετόπουλος λέγει ὅτι εἶνε ἐσφαλμένη ἡ παρατήρησις ἡμῶν ὅτι κατὰ τὸ ἄρθρον 807 ἐδ. 17 Πολ. Δικ. ἡ ἐσφαλμένη ἐφαρμογὴ ἢ ψευδὴς ἑρμηνεία οὐσιαστικῶν μόνον νόμων δίδει χωρὰν εἰς ἀναίρεσιν. Ἐάν οὐσιαστικὸς νόμος, εὐρίσκειται εἰς τὴν ἀνωτέρω διάταξιν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν διαδικαστικὸν νόμον, ἐκ τούτου δὲν ἀκολουθεῖ ὅτι δὲν τίθεται ἐν ἀντιθέσει καὶ πρὸς τὸν τυπικὸν νόμον. Ὅχι μόνον δὲ ἀπὸ ἀπόψεως ἰσχύοντος δικαίου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀπόψεως θετέου δικαίου ὑποστηρίζεται ἡ ἀποψις αὕτη, ἥτοι ὅτι μόνον ἡ ἐσφαλμένη ἐφαρμογὴ ἢ ψευδὴς ἑρμηνεία κανόνος δικαίου οὐχὶ δὲ καὶ τυπικοῦ νόμου πρέπει νὰ τίθεται ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ ἀκυρωτικοῦ. Ὅρα Geny, Méthode d'interprétation et sources en droit privé positif II (1919) σελ. 199 σμ. 3.

Περαιτέρω κακίζόμεθα ὅτι ἡ περὶ ἐδίμου ἐπιασέλιδος προσθήκη εἶνε ἄσκοπος, διότι ἀποδεχόμεθα «ἐν τοῖς πλείστοις» τὰς γνώμας τῶν ἀειμνήστων Εὐκλείδου καὶ Παπαρηγοπούλου. Ἐξακολουθοῦμεν καὶ σήμερον ἀκόμη νὰ φρονοῦμεν ὅτι συλλέξαντες καὶ καταστρώσαντες τὰς τῆδε κακίαις διεσπαρμένους ἐπὶ τῶν σχετικῶν ζητημάτων γνώμας παρέσχομεν οὐσιώδη εὐκολίαν εἰς τὴν πρακτικὴν.

Ὁ κ. Ἀγγελετόπουλος κρίων προσθήκην ἡμῶν περὶ τῆς σχέσεως ἐδίμου καὶ νόμου, προβαίνει καὶ εἰς διατύπωσιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ζητήματος γνώμης. Ὅσονδήποτε ὁμως ἀκροθιγῶς καὶ ἂν ἐπελήφθη τοῦ ζητήματος, ὀφείλει νὰ μὴ παραλείψῃ τὴν εὐρείαν ἀποψιν ἀφ' ἧς θέτει σήμερον τὸ ζήτημα ἢ βαθεῖα σκέψις τοῦ Geny, Méthode I (1919) Μέθ. 3, Κεφ. 1 τμ. 2 ἰδίως Νο 129. Τὸ ζήτημα τούτο λέγει ὁ Geny δὲν εἶνε νομικὸν ζήτημα, δὲν εἶνε question de

droit, εἶνε question de physique sociale καὶ συνίσταται κυρίως εἰς τὴν ἐκτίμησιν τοῦ βαθμοῦ τῆς ἰσχύος δύο ἀντιμαχομένων δυνάμεων, τοῦ κατὰ τὸ πολίτευμα νομοθετικοῦ παράγοντος ἀφ' ἑνός, τῆς ἐν κοινωνίᾳ ζωῆς ἀφ' ἑτέρου αἱ ὁποῖαι ἔχουν πραγματικὴν ὑπαρξιν καὶ αἰτίνες ἐνῶ τείνουν πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, ἐν τούτοις ἢ μία τάσσεται ἀντιμέτωπος πρὸς τὴν ἄλλην. Πρόκειται ἐπομένως d'un problème beaucoup plus social que proprement juridique.

Ὅπως τίθεται οὕτω τὸ ζήτημα ἀνατρέπεται πλήρως ἡ βᾶσις ἀφ' ἧς ἠρευνήσαμεν τούτο κατὰ τὸ 1914, ἥτοι τῆς ἀπλῆς ἑρμηνείας τοῦ διατάγματος τοῦ 1835 καὶ ἐφ' ἧς ἐξακολουθεῖ ἀκόμη καὶ σήμερον νὰ στηρίζεται ὁ κ. Ἀγγελετόπουλος. Ἀπόδειξις τρανωτάτη τοῦ ἀνωτέρω λεχθέντος περὶ τοῦ πόσον εἶνε ἄσκοπος ἡ κριτικὴ ἐπιστημονικῆς ἐργασίας πρὸ πολλοῦ συντελεσθείσης. Ὁφείλει ἐπομένως νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν ἀποψιν ταύτην, ὅποτε ἴσως λόγω τοῦ ὅτι αὕτη ἀνάγει τὸ ζήτημα εἰς ζήτημα δυνάμεως (Machtfrage, Oertmann), δὲν θὰ κατέληγεν εἰς τὸ στενὸν συμπέρασμα ὅτι ὁ νομοθέτης τοῦ 1835 εἶχε τὴν δύναμιν νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὴν κοινωνίαν μας νὰ παύσῃ μετὰ τὸ ἔτος τούτο νὰ ἐχθροποιεῖται πρῶτοβουλίαν.

Δὲν γνωρίζομεν ἐρευνῶντες ἐκ νέου τὸ ζήτημα, ἐάν τὰ ἀλλοδαπὰ δικαστήρια εἶνε ἀναρμόδια νὰ κρίνουν περὶ διαζυγίου ἑλλήνων, ἐάν θὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα ὅπερ ἀκολουθεῖ καὶ ἡ νομολογία, ἥτοι τῆς ἀποκλειστικῆς ἀρμοδιότητος τῶν ἐλληνικῶν δικαστηρίων. Ὁ κ. Ἀγγελετόπουλος ὁμως λέγει εἰς τὸν ἀξιωματικόν:

«Ἀπέδειξα ἤδη ἄλλαχού ὅτι τούτο εἶνε ἐσφαλμένον καὶ ἐσφαλμένη καὶ ἡ εἰς τὰ ἐν Γαλλίᾳ διδασκόμενα παραπομπὴ τῶν μεταφραστῶν, ὄντα ἐναντία πρὸς τὴν γνώμην των».

Προκαίμενον περὶ κοινωνικῶν ἐπιστημῶν οὐδεὶς, οἰοσθήποτε καὶ ἂν εἶνε, δύναται νὰ εἴπῃ ὅτι ἀποδεικνύει. Εἰς τὴν ἐπιστήμην δὲν ὑπάρχουν παρά ρεῦμανα γνωμῶν. 1) Ὅτιδήποτε καὶ ἂν λέγεται δὲν φέρει ἄλλον χαρακτήρα παρά μόνον τὸν χαρακτήρα τῆς συζητήσεως. Τὰ ζητήματα παραμένουν πάντοτε ζητήματα καὶ ὅσονδήποτε παλαιὰ καὶ ἂν εἶνε, παραμένουν πάντοτε νέα. Ἡ ἀπόδειξις σήμερον δὲν κρατεῖ οὐδὲ καὶ εἰς αὐτὰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Πολλῶν μᾶλλον ἐπὶ ἐπιστημῶν ἀσχολουμένων καθαρῶς μὲ τὰς ἐμφανίσεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ὅτι δὲ εἰδικῶς ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω ζητήματος δὲν δύναται νὰ εἴπῃ ὅτι ἀπέδειξεν εἶνε, ὅτι ἐν Γαλλίᾳ ὑπάρχει ἀμφισβήτησις ἐπὶ τοῦ ζητήματος, ἢ δὲ νομολογία σταθερώτατα καὶ ἐπὶ μακρὸν ἐπέμενε ἀρνούμενη ἀρμοδιότητα τῶν ἀλλοδαπῶν δικαστηρίων ὅπως ἀποφανθῶν ἐπὶ ζητημάτων προσωπικῆς καταστάσεως τῶν Γάλλων, μόλις δὲ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἤρχισε νὰ ἀλλάσῃ κατεύθυνσιν. Laurent-Bailly, Le divorce et la séparation de corps en France et à l'Étranger et des étrangers en France (1910) σελ. 52.

III Ὁ κ. Ἀγγελετόπουλος κρίων τόσον τὴν μεταφραστικὴν ὅσον καὶ τὴν ἄλλην ἡμῶν ἐργασίαν δὲν ἔδωκε προσοχὴν εἰς τὰς κεντρικὰς γραμμάς, πρὸς τὰς ὁποίας κυρίως πρέπει νὰ κατευθύνεται ἡ προσοχὴ τοῦ κριτικοῦ, ἀλλὰ περιορίσθη εἰς τὰς λεπτομερείας τῶν ὑποσημειώσεων καὶ εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς ἀκριβείας τῶν παραπεμπομένων ἔργων ὡς καὶ ἐάν παρελήφθη ἐκ τῆς βιβλιογραφίας κανὲν βιβλίον, ἐπεχείρησε νὰ ἐπιδείξῃ πνεῦμα, εἰς τινα δὲ σημεία ἐθεώρησεν ἀρμόζον καὶ νὰ εἰρωνεύθῃ.

Τούτο σημαίνει ὅτι ἠρεσύνησε μὲν τὸν πρόλογον τοῦ Regelsberger καὶ ἀνεκάλυψεν ὅτι τὸ befremden, ἔπρεπε νὰ μεταφρασθῇ «θὰ ξενίση» καὶ ὄχι θὰ.

1) Eugen Ehrlich, Die juristische Methode. 1918 σελ. 301.

φανή παράδοξον «ὡς καὶ ὅτι Bearbeiter ἔπρεπε νὰ μεταφρασθῆ «ερευνητής» καὶ ὄχι «εργάτης» (διατί; ἐργάτης τῆς ἰδέας, τῆς ἐπιστήμης), οὐδόπως ὁμως ὠφελήθη τόσον ἐκ τῶν ἐν τῷ προλόγῳ τούτῳ λεγομένων περὶ τῆς ἀξίας τοῦ πλήθους τῶν παραπομπῶν ὅσον καὶ ἐκ τῆς συστολῆς μεθ' ἧς ὁμιλεῖ ὁ Regelsberger περὶ τῆς ἐργασίας τῶν ἄλλων εἴτε μεγάλης εἴτε μικρᾶς. Καὶ φέρεται οὕτως ὁ Regelsberger ὅταν εἶχε φθάσῃ εἰς τὸ ὕψος ἐκεῖνο εἰς τὸ ὁποῖον ἐφθάσε, ἐν ᾧ ὁ κ. Ἀγγελετόπουλος ἐπιχειρήσας νὰ μεταφράσῃ κατὰ τὸ 1912 (*Ἐφημερίς Μπαλάνου 38 σελ. 161) τὸ παλαιὸν ἄρθρον 251 τοῦ γαλλικοῦ Κώδικος¹⁾ ἐκ τεσσάρων καὶ μόνον γραμμῶν ἀποτελούμενον ὑπέπεσε εἰς συρροὴν «σφαλμάτων παραδοξολογιῶν καὶ μαργαριτῶν» ὥστε μὴ κατανοήσας αὐτό, παρῶν δὲ καὶ τὸν βσθὴν ψυχολογικὸν καὶ κοινωνιολογικὸν λόγον ἐξ οὗ ὑπεγορεύθη ἡ διάταξις καὶ ἐντελὸς *τεχνικῶς* σκεπτόμενος κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐν δίκῃ περὶ διαζυγίου τὰ τέκνα εἰάν δὲν ζητηθῆ ἢ ἐξαιρέσις των δύνανται νὰ μαρτυρήσουν κατὰ τῶν γονέων των, συμπέρασμα φέρον τὸ δίκαιον εἰς ἀποτομον σύγκρουσιν πρὸς τὴν στοιχειώδη κοινωνικὴν ἠθικὴν.

Πᾶς τις ἐννοεῖ ὅτι ὁ τόνος τῆς κριτικῆς τοῦ κ. Ἀγγελετοπούλου εἶνε ἡ μόνη αἰτία τῶν τελευταίων τούτων φράσεων.

Γ. Σ. Μαριδάκης
Χρ. Π. Πράτσιας

Ἐν Ἀθήναις τῆ 5ῃ Ἀπριλίου 1932.

Φίλε κ. Καλλιτσούνκι,

Εὐχαριστῶ Ὑμᾶς θερμῶς διὰ τὴν φιλικὴν ἀνακοίνωσιν τῆς εἰς τὴν ἐμὴν κριτικὴν ἀπαντήσεως τῶν κ. κ. Γ. Μαριδάκη καὶ Χ. Πράτσιας ἐν τυπογραφικῷ δοκιμῷ, ἵνα οὕτω, ἀνταπαντώντος καὶ ἐμοῦ ἐν τῷ αὐτῷ τεύχει, λήξῃ ὁμολογουμένως ἀνιαρὰ συζήτησις.

Οἱ ἀξιότιμοι συνάδελφοί μου φαίνονται σφόδρα χολωθέντες διὰ τὴν κριτικὴν μου ἐκείνην καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ συγχωρήσωσιν εἰς ἐμὲ πῶς προέβην εἰς αὐτὴν ἀρκετὸν χρόνον μετὰ τὴν ἐναρξιν τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ἔργου των καὶ τὴν διακοπὴν αὐτῆς. Καὶ ταῦτα λέγονται σοβαροφανῶς, παρὰ τὰ εὐθύς ἐν ἀρχῇ τῆς κριτικῆς μου γραφόμενα, ὥστε εἰς ἐμὸν σφάλμα ὠφέλιτο τὸ ὅτι δὲν ἐπερατώθη ἡ μετάφρασις των εἰσέτι καὶ ὅτι ματαίως ἀνέμεινα μέχρι τοῦδε τὴν συμπλήρωσιν τῆς διὰ νὰ κρίνω τὸ σύνολον.....

Τοὺς ἀξιότιμους συναδέλφους μου δὲν ἀρκοῦσι τὰ παρατεθέντα τυχαίως ἐλάχιστα ἐκ τῶν ἀπειρῶν μαργαριτοφόρων χωρίων τῆς μεταφράσεώς των, εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι αὐτὴ «βρίθει σφαλμάτων, παραδοξολογιῶν καὶ μαργαριτῶν» καὶ ζητοῦσι καὶ ἄλλα, ἰδίως ἐκ τοῦ *κειμένου* τῆς μεταφράσεως, ἔχοντες, ἴσως, τὴν γνώμην ὅτι αἱ σημειώσεις εἶναι ἀσύδοτοι καὶ προβάλλοντες διὰ τοῦτο ἐν-

1. Les parents des parties, à l'exception de leurs enfants et descendants, ne sont pas reprochables du chef de la parenté... (λόγῳ συγγενείας). Ὁ κ. Ἀγγελετόπουλος μεταφράζει: «Οἱ συγγενεῖς τῶν διαδίκων ἐξαιρέσει τῶν τέκνων καὶ κλητόνων αὐτῶν, δὲν εἶνε ἐξαιρητέοι ἐκ μέρους τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς συγγενείας...» Τίς ὁ ἀρχηγός τῆς συγγενείας; Προκειμένου δὲ περὶ δίκης διαζυγίου καὶ διαδίκων μόνων ὄντων τῶν συζύγων, τίς ὁ διαδίκος ἀρχηγός τῆς συγγενείας ἐκ μέρους τοῦ ὁποῦ δὲν εἶνε προτακτέα ἢ ἐνστάσις ἐξαιρέσεως τῶν συγγενῶν;

στασιν... ἀκυρότητος τοῦ ἰσχυρισμοῦ μου. Ἐάν δὲν παρέθεσα καὶ ἐκ τοῦ *κειμένου* ἴσα πρὸς τὰ ἐκ τῶν σημειώσεων παρατεθέντα¹⁾ χωρία ἀκατάληπτα καὶ μαργαριτοφόρα, τοῦτο προήλθεν ἐκ τοῦ ὅτι τυχαίως ἔλαβον τὰ ἐν τῇ βιβλιοκρισίᾳ μου ἀποσπάσματα, λαμβανομένου ἄλλως τε ὑπ' ὄψιν, ὅτι μία βιβλιοκρισία δὲν πρέπει νὰ ἀποτελῆ πλήρη συλλογὴν μαργαριτῶν, δὲν ἔχω δὲ ἀντίρροσιν νὰ παραθέσω, εἰάν οἱ ἀξιότιμοι συνάδελφοι ἐπιμείνωσιν εἰς τὸ ὅτι ἡ μετάφρασις των εἶναι ἀφογος, σωρείαν κερὶ τοῦ ἐναντίου παραδειγμάτων καὶ ἐκ τοῦ *κειμένου* των²⁾, ἅτινα, φειδόμενος τοῦ χώρου σας καὶ ἔχων ὑπ' ὄψιν μου τὸ ἀνισρὸν τῆς τοιαύτης συζητήσεως, δὲν παραδέτω ἀπὸ τοῦδε.

Οἱ κ. κ. συνάδελφοί μου οὐχὶ ἐπαινετῶς παραλείπουσι κυριώτατα σφάλματα ὑπ' ἐμοῦ ὑποδειχθέντα καὶ περιοριζόμενοι εἰς τινα μόνον³⁾ χαρακτηρίζουσιν αὐτὰ ὡς «παραδρομὰς κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν», προσπαθοῦντες οὕτω νὰ πείσωσιν ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ἀναγνώστας των, ὅτι ἡ μετάφρασις των εἶναι πρότυπον σαφηνείας. Ἐάν τὰ ἀκατάληπτα μεταβάλλονται διὰ τοῦ τοιοῦτου χαρακτηρισμοῦ εἰς *κατάληπτά*, ἀρμόδιοι νὰ παντήσωσιν εἶναι οἱ τὴν μετάφρασιν μεταχειριζόμενοι.

Οἱ ἀξιότιμοι συνάδελφοι, ἐν σχέσει μετὰ τὰς ὑπ' αὐτῶν γενομένας εἰς τὸ ἔργον τοῦ Regelsberger προσθήκας, λησμονοῦν, ὅτι αἱ προσθήκαι σκοπὸν ἔχουν νὰ καταστήσουν τὸ ἔργον προσιτότερον εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀναγνώστας. Ἄν μὴ

1) Διότι δὲν εἶναι ἀκριβὲς τὸ λεγόμενον, ὅτι αἱ παρατηρήσεις μου περιορίζοντα, ἀποκλειστικῶς εἰς τὰς σημειώσεις. Ἄπλοῦν βλέμμα ἐπὶ τῆς βιβλιοκρισίας μου πείθει περὶ τούτου.

2) Πρὸς μόνον προχείρως, μεταφρ. σ. 120: «Οὗτος ἐγκατέλειπε βεβαίως τοῦτο ἐν ταῖς μεταγενεστέραις ἐκδόσεσιν, αἰτινες ἐξεδόθησαν ὑπὸ μεταβεβλημένον τίτλον... ἀλλ' ἀποδεικνύει (;) γινόμενος (;) ὑπὸ τοῦ... κατέστη ἔκτοτε δεσπότης (!)», ἀντὶ «ἀποδεικνύει γινόμενον (τούτο, δηλ. τὸ σύστημα) ὑπὸ τοῦ... ἐπεκράτησεν ἔκτοτε». Ὅρα ὁμοίως τὴν «εὐγενεστέτην (!) ὄλην» τῆς σ. 115, τὸ «ἐξῆλθεν ἂν οὐχὶ πάντοτε νικηφόρον, οὐχὶ ὁμως ἄνευ ἀπωλείων» τῆς σ. 111, ἐνῶ ὁ συγγραφεὺς λέγει τὸ ἀντίθετον (σ. 43): «aus dem es nicht immer siegreich, oder wenigstens Einflusse beworging» = «οὐχὶ πάντοτε νικηφόρον, ἢ τουλάχιστον οὐχὶ ἄνευ...», τὸ τῆς σ. 111 «λεπτόν ἄνθος τῆς ἐξερευνησεως τοῦ γερμανικοῦ βίου», τὸν «gefeierten Dozent» τῆς σ. 110, τὸν «ἐπιστήμονα (;) δραστήριον συλλέκτην» (=der gelehate emsige Sammler) τῆς σ. 109, τὴν Fahne τὴν στρεβλουμένην εἰς... «σημασίαν» (!) ἐν σ. 108, τὸν «ἐπὶ γερμανικῶν ἀποκλειστικῶς Πανεπιστημίων ἐβρώντα» Wesenbeck (σ. 103), τὴν ἐπιστημονικὴν «ὀλιγαξιοτήτα» τῆς σ. 100, διὰ νὰ περιορισθῶ εἰς μόνα τὰ ἐντὸς προχείρως ἀνοικθεισῶν 10 μόνον σελίδων ἀμέσως προσπίπτοντα εἰς τὸ βλέμμα, ἐκ τοῦ *κειμένου* πάντα.

3) Τοῦτο εἶναι ἄξιον ἰδιαίτερας προσοχῆς, ἂν δὲ προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι οἱ ἀξιότιμοι συνάδελφοι ἀναγνωρίζουσι τὴν ὀρθότητα τῶν παρατηρήσεών μου ἐκεῖνων, δὲν ἐννοῶ διατί οὗτοι ἐπροστίμησαν νὰ παρελθῶσι τὸ πρᾶγμα ἐν σιγῇ καὶ δὲ εἶχον τὴν εὐλικρίνειαν νὰ ὁμολογήσωσι τοῦτο μετὰ παρησίας. Ὡς πρὸς τὸ περίφημον Α. Μ., οἱ κ. κ. συνάδελφοι ῥητῶς ἀναγνωρίζουσι τὴν ὀρθότητα τῆς παρατηρήσεώς μου, ἢ ἐξηγήσας ὁμως τοῦ σφάλματος ἢ ὑπ' αὐτῶν παρεχομένη ἐγγραφή, ὑποθέτω, μόνον διὰ νὰ σώσῃ τὰ προσχήματα, διότι δὲν δύναται κανένα νὰ πείσῃ. Οἱ κ. κ. συνάδελφοι οὐδὲ λέγειν λέγουσιν ἀκόμη περὶ τῶν σημείων, ὡς πρὸς ἃ ἐπήνεσα τὴν ἐργασίαν των. Οὕτω φαίνεται, ὅτι ἀποδέχονται τὸν ἔπαινον διὰ τὰ καλῶς ἔχοντα, ἐπ' οὐδενὶ ὁμως λόγῳ συγχωροῦσι παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν κακῶς ἔχόντων...

ελησπόνουν τούτο, δεν θά εξίσταντο διά τὰ περι τοῦ *graeca sunt κλπ.*, περί τῆς συμπληρώσεως τοῦ τίτλου τοῦ βιβλίου τοῦ Mitteis καὶ τὰ περι ἀγγελίας ἐκδόσεως β'. τόμου τοῦ Karlowa ὑπ' ἐμοῦ γραφέντα.

Οἱ ἀξιότιμοι συναδελφοὶ ἀπαντῶσι διὲ σοφιστείας εἰς τὰ περι παραθέσεως τῶν ἀντιστοίχων χωρίων τῶν Βασιλικῶν ὑπ' ἐμοῦ λεχθέντα, τοιαύτης δέ, ὡστε δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶπω τι πλέον ἐπ' αὐτοῦ, σπαταλῶντες δ' ἐν οὐ δέοντι πνεῦμα, ἀποδίδουσιν εἰς τὴν ἐμὴν παρατήρησιν τὴν ἀφορῶσαν τὴν § 6α, ὅτι δὲν ἔλαβον ὑπ' ὄψιν ἔργα ἐν χειρογράφοις ἀνέκδοτα, πρόθεσιν ἀναγγελίας ἐκδόσεως τοῦ Μαλαξοῦ! Κατ' αὐτὸν τὸν φαιδρὸν καὶ χαριέντα τρόπον ὑπερεπήδησαν πάντα τὰ ἐν σ. 211 σμ. 1 ὑπ' ἐμοῦ λεχθέντα, περιχαρεῖς δὲ καὶ γαυριῶντες ἐπὶ τῷ κατορθώματι τούτῳ σπεύδουσι, κατόπι μίᾳ ἀνακριθείας, ὅτι μόνον τριῶν ἔργων ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Regelsberger ἀναφερομένων ὑπάρχουσι νεώτεροι ἐκδόσεις, ἃς καὶ μόνως ἀναφέρουσι, νὰ ἐναγκαλισθῶσι τὸν Gényn, Méthode d' interprétation etc. 2, 199 σμ. 3 καὶ ἀλληλοκρατούμενοι μετ' αὐτοῦ νὰ διακηρῦξωσιν, ὅτι ἡ ἐν σ. 179 σμ. 2 παρατήρησις των περι τῆς ἐν ἀρθ. 807 § 17 Πολ. Δικον. ἀντιθέσεως οὐσιαστικοῦ νόμου οὐχὶ μόνον πρὸς τὸν διαδικαστικόν, ἀλλὰ καὶ τὸν τυπικόν, ἰποστηρίζεται κυρίως ἀπὸ ἀπόψεως θετέου δικαίου! Συναφθεῖσης δ' ἀπαξ τῆς τοιαύτης μετὰ τοῦ Gényn συμμαχίας, οἱ ἀξιότιμοι συναδελφοὶ κατέρχονται καὶ πάλιν μετ' αὐτοῦ εἰς ἀγῶνα κατ' ἐμοῦ ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι δὲν ἐδέχθη τὴν γνώμην τοῦ Gényn καὶ δὲν κατέληξα ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ νομοθέτης μας τοῦ 1835 «δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὴν κοινωνίαν μας νὰ παύσῃ μετὰ τὸ ἔτος τοῦτο νὰ ἔχῃ οἰανδήποτε πρωτοβουλίαν». Ἐὰν εἶχα τὸν καιρὸν καὶ τὴν διάθεσιν, θά ἔλεγα εἰς τοὺς ἀξιότιμους φίλους μου πόσον ἔλασθηρον νὰ μεταφέρουν ἀνεξετάτως εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς συμπεράσματα ἀλλαχοῦ διδασκόμενα, ἀσχετῶς πρὸς τὴν καὶ καθ' ἑαυτὰ ὀρθότητα τῶν συμπερασμάτων τούτων καὶ θά συνεζήτητον μαζί μου, ἂν καὶ ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως εἶναι ὀρθὸν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἐν νόμον ψηφισόμενον σήμερον εἰμπορεῖ ἀμέσως αὐριον νὰ καταργήσῃ ἡ κοινωνία δι' ἐθῆμον...

Οἱ ἀξιότιμοι συναδελφοί μου, ἐπανερχόμενοι εἰς τὸ ζήτημα, ἂν τάλλοδαπὰ δικαστήρια εἶναι ἀναρμόδια νὰ λύσωσι τὸν γάμον Ἑλλῆνος, ἀποφεύγουσι νὰ ἐπιδοκιμάσωσι τὴν παλαιάν των γνώμην, χωρὶς καὶ νὰ ἀποδοκιμάζωσιν αὐτὴν αὐτὴν ἠθῶς. Περιορίζονται μόνον εἰς τὸ νὰ παρατηρήσωσιν, ὅτι δὲν ἔχω δικαίον νὰ λέγω ὅτι «ἀπέδειξα» ἀλλαχοῦ τὸ ἐναντίον. Ἀφήνω εἰς τοὺς ἀγαπητοὺς συναδέλφους τὴν εὐχαρίστησιν τοῦ εὐκόλου αὐτοῦ θριάμβου καὶ προχωρῶ περαιτέρω.

Λυποῦμαι εἰλικρινῶς διὰ τὰς γενικὰς παρατηρήσεις τῶν ἀξιότιμων συναδελφῶν, αἱ ὁποῖαι, τὸ λέγω μετὰ πεποιθήσεως, δὲν ἦσαν ἀξίαι αὐτῶν. Ἐγὼ οὔτε πνεῦμα ἠθέλησα νὰ ἐπιδείξω, οὔτε εἰρωνεύθην εἰς τὴν βιβλιοκρισίαν μου ἐκείνην. Ἐὰν ἐξακολουθοῦντες, οἱ ἀξιότιμοι συναδελφοὶ μοὶ ὑπομνησκούσι τὸν πρόλογον τοῦ Regelsberger καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ διαπραποῦς νομοδιδασκάλου λεγόμενα ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ πλήθους τῶν παραπομπῶν κλπ., λησμονοῦσιν, ὅτι τὴν παρατήρησιν ὄφειλαν νὰ πευθύνουν εἰς ἑαυτούς, διότι αὐτοὶ οὗτοι, ἀνευλαβῶς φερόμενοι πρὸς τὸ ἔργον τοῦ Regelsberger, συνεπλήρωσαν (!) αὐτὸ διὰ προσθήκης πηγῶν, παραπομπῶν εἰς ξένους συγγραφεῖς ἀλλαχόθεν ἀντιγραφόμενων, τίτλων συγγραμμάτων κλπ., ἐν δὲ τῇ ὑπ' αὐτῶν προσθεθείσῃ § 6α ἀντιγράφοντες πολλὰκις ἐξ ἄλλων βιβλίων ¹⁾ προσέθεσαν πλῆθος παραπομπῶν, ἐξ ὧν πολλὰ εἰσφαλμένα, καὶ τὰ ἐν ταῖς ὁποῖαις ἀναφερόμενα βιβλία δὲν ἔσχον τὴν εὐτυχίαν νὰ ἴδωσι

ποτέ, διότι καὶ ἂν ἔτι τὰ ἐβλεπον ἀπλῶς, ὑποθέτω ὅτι ὀρθῶς θά τὰ ἐμνημόνευον.

Ἄλλ' ἐὰν αἱ ἀνωτέρω γενικαὶ παρατηρήσεις τῶν ἀξιότιμων συναδελφῶν μὲ ἐλύπησαν εἰλικρινῶς, τουναντίον μὲ ἐχαροποίησε μεγάλως ἡ τελικὴ των παρατήρησις, ἡ χρησιμεύουσα ὡς κατακλείς τῆς ἀπαντήσεώς των. Κατέφυγον οὗτοι εἰς ἄλλην ἐργασίαν μου δημοσιευθεῖσαν ἀλλαχοῦ (¹⁾ Ἐφημ. Μπαλάνου 38, 161 ἐπ.), ἧς ἐπικρίνουσι τὸ συμπέρασμα, ὡς ἐπὶ τῇ βάσει τεχνικῶν ἀπλῶς σκέψεων συναγόμενον καὶ φέρον τὸ δίκαιον εἰς ἀπότομον σύγκρουσιν πρὸς τὴν στοιχειώδη κοινωνικὴν ἠθικὴν, ἐπικρίνοντες αὐτὴν οὕτω ἀορίστος, οὐχὶ αὐτοτελῶς ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ ἀπαντήσεϊ των εἰς τὴν ἐμὴν βιβλιοκρισίαν μολονότι πρόκειται περὶ ἐντελῶς ἀσχετοῦ ζητήματος, τέσσαρα δ' ὅλα ἔτη μετὰ τὴν δημοσίευσιν αὐτῆς! Ὡς νὰ μὴ ἦρκει δὲ τοῦτο, σφάλμα διαφυγόν μετ' ἄλλων πολλῶν κατὰ τὴν διόρθωσιν καὶ ὡς ἐκ τούτου διορθωθὲν ὑπ' ἐμοῦ τοῦ ἰδίου εὐθὺς ὡς ἐγένετο ἀντιληπτὸν (¹⁾ Ἐφημ. Μπαλάνου 38, 220), ἐπικαλοῦνται νῦν οἱ μεταφρασταὶ εἰς... ἀπόδειξιν (!) τοῦ ὅτι ὑπέπεσα καὶ ἐγὼ εἰς «συρροήν» (!) σφαλμάτων, παραδοξολογιῶν καὶ μαργαριτῶν καὶ ὅτι, ἴσως, κατόπι τούτου, ἀμνηστεύονται αἱ ἀμαρτίαι των, παραλείποντες *λίαν εὐσυνειδήτως* νὰ ἀναφέρωσι τὴν γενομένην διόρθωσιν τοῦ παροράματος, διότι τοῦτο θά ἔματαίου τὸν... θριάμβον των.

Καυκίετω τὸ πρᾶγμα ἀσχολιστὸν, νομίζω ὁμως, ὅτι παράπτωμα τόσον βαρείας μορφῆς ἀποδεικνύει πόσας καὶ ποίας ἀξιώσεις σοβαρότητος δύναται νὰ ἔχῃ ἡ ἀπάντησις τῶν ἀξιότιμων συναδελφῶν, οἱ ὁποῖοι, εὐτυχῶς, μόνον των παρέσχον τὸ μῆτρον κρίσεως τῆς ἀπαντήσεώς των.

Τὸ συμπέρασμα εἶνε ἀποκαρδιωτικόν. Ἐὰν ἄνθρωποι ἀξιοῦντες ὅτι ἔχουν κάποιαν σοβαρότητα κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἀντιλαμβάνονται τὴν ἐπιστημονικὴν κριτικὴν, αὐτὴ εἶνε προωρισμένη νὰ μὴ ριζοβολήσῃ εἰς τὸν τόπον μας. Ἐνθυμείσθε, ἀξιότιμοι φίλοι, τοὺς φόβους τοὺς ὁποῖους σὰς διειτύπωσα ὅταν ἀνελάμβανα νὰ γράφω βιβλιοκρισίας διὰ τὸ ἀγαπητόν μου περιοδικόν σας καὶ ἰδιαιτέρως ὅταν ἐπρόκειτο νὰ γράφω πρώτην τὴν κρίσιν τοῦ περι οὐ ὁ λόγος βιβλίου. Ἐφοβοῦμην, ὅτι ἡμεῖς ἐδῶ δὲν εἴμεθα ἀκόμη ὄρμησι διὰ τοιαῦτα πράγματα καὶ ὅτι αἱ κριτικαὶ ἐν Ἑλλάδι εἶναι προωρισμέναι διὰ πολὺν ἀκόμη καιρὸν νὰ περιορίζωνται εἰς τὴν βεβαίωσιν, ὅτι τὸ κρινόμενον βιβλίον «ἐπλήρωσε κενόν» ἢ ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἶνε «κάτοχος τοῦ θέματος» καὶ «χειρίζεται τὰς πηγὰς» κλπ. κλπ. Ἴδου ὅτι οἱ φόβοι μου ἐπηλήθευσαν. Ὅταν ἔχη κανεὶς τὸ θάρρος νὰ λέγῃ τὴν ἀλήθειαν, αὐτὰ θά πάθῃ. Κατόπι αὐτοῦ, ἐὰν ἐξακολουθῆσω νὰ σὰς γράφω κριτικὴν καὶ ἄλλου βιβλίου, οὐχὶ μόνον ὅτι ἔγραφα ἕως τώρα, ἀλλὰ καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος καὶ ὀλόκληρος ἡ γενεά μου τίς οἶδε τι θά ἀκούσωμεν!

Σὰς εὐχαριστῶ καὶ πάλιν, ἀξιότιμοι φίλοι, διὰ τὴν καλωσύνην σας καὶ παρακαλῶ νὰ δεχθῆτε τοὺς εἰλικρινεῖς μου χαιρετισμούς.

Π. Α. Ἀγγελετόπουλος.

¹⁾ Κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τοῦ Siciliano Villanueva, Diritto Bizantino (Milano 1906), ἐξ οὗ (σ. 114 σμ. 2) κατὰ πάσαν βεβαιότητα ἀντεγράφη καὶ ἡ περι ἐκδόσεως τοῦ νομικοῦ ποιήματος τοῦ Φελλοῦ ὑπὸ τοῦ Σάβα εἰσφαλμένη πληροφορία τῶν μεταφραστῶν, τοῦ λάθους ἐπαυξηθέντος, διότι οὗτοι ἀντὶ τοῦ 4ου τόμου τῆς Μεσ. Βιβλιοθ. Ἐγραψαν Σον. Ὅρα τὴν ἐμὴν βιβλιοκρισίαν ἀνωτ. 1, 211 σμ. 1.